

ILM JA KESKAEG

Kui ristisõdijad meie aladele jõudsid, oli keskaegne kliimaoptimum juba lõppemas. Peale selle algas periood, mida tavatsetakse kutsuda Eesti keskajaks.

Kui räägitakse keskajast, siis esmalt meenub pimedus ja seejärel must surm. Kliimaatilisel olid uusaja algusajandid nn väikesel jääajal vast pilvisemadki, kui lähtuda tollasest maalikunstist (Ilm ja kunst, Horisont 1/2017). Muide, pimedaks nimetas keskaega itaalia poeet Francesco Petrarca, vastandades seda helgemale antiikajale ning keskajale järgnevale nn valgustusajastule.

Milline oli kliima Eesti alal 13.–16. sajandini? Kuna termomeeter leiutati alles 17. sajandil, saab tollaste ilmaolude üle otsustada vaid kaudsete andmete – puude aastaringide, öietolmuanalüüside ja muude taoliste märkide kaudu, ning muidugi ka kroonikate abil.

Õnneks on siinse kandi eluolu kohta kirjutatud arvukais kroonikates. Valiku ilmastikukirjeldustest alates vanadest kroonikatest ja lõpetades 20. sajandi ajakirjandusega võib leida 2013. aastal ilmunud monograafias „Eesti kliima minevikus ja tänapäeval“ (autorid Andres Tarand, Jaak Jaagus, Ain Kallis). Mõnel juhul on kirjeldus pikem ja värvikam, mõnel korral aga lakooniline (näiteks tõdemus „Liivimaal ikaldus“ Soome ajalooürija Jorma Ahvenaineni väitekirjas „Der Getreidehandel Livlands im Mittelalter“ aastast 1963).

Nopped kroonikaist käsitlevad muidugi erakordsemaid ilmasündmusi, keskmisi aastaaegade ilmastikukirjeldusi leidub harva. Allpool mõned näited Eesti keskaja ilmastikust.

1208. Baltimaad.

Väga kõvad pakased talvel. Taliviljaorased hukkusid. Näljahäda.

1219

Pakane oli nimelt nõnda käre, et külm paljudel meestel kehaliikmed ära võttis... Mõned isegi surid pärast. (Henriku Liivimaa kroonika).

1242

Hiline kevad, Aleksander Nevski lahing Peipsil 5. aprillil.

1261

Ühel pakaselisel päeval veebruari lõpus või märtsi algul 1261. aastal saabus Saaremaale Kaarma maalinna juurde rüüstevägi, kes oli kokku kutsutud kogu Liivimaalt ja Taani kuninga aladelt Põhja-Eestis. Retke võimaldas korraldada erakordselt karm pakane, mis kaanetas väinad.

1302

Talvel oli ainult paar päeva kõva külma, jaanuaris olid puud õites. Suvi oli jahe.

1315–1317

Neil aastail külmus Liivimaal kogu ulatuses rukis ja oder ning seepärast tuli näljaaeg, nii et mitu tuhat inimest suri ja söödi kõike, mida kätte saadi. Toiduks tarvitati isegi ligimesi: olukorras, kus sajad inimesed nälga surid, leidis kroonika järgi vanemaid, kes tapsid ja söid oma lapsi. Samal ajal olla vaeses volla tõmmatud vargaid öösiti söömiseks alla võtnud. Surnuid kistud söömiseks isegi haudadest välja neid söödud leiva ja soolata (Liivimaa noorem riimkroonika 1315–1348, koost. Sulev Vahtre, 1960).

Looduskatastroof tabas mainitud aastail kogu Euroopat: vili ikaldus pea lakkamatute sadude tõttu, õhk oli jahe, heina ei saanud teha. Ja selline ilmastik püsis kolm aastat!

1318

Oli viljakas aasta.

1322

Läänemeri külmunud. Saksamaalt sõideti Liivimaale mööda merd saanidega. Teele olid ehitatud jääst korralikud võorastemajad.

Muide, teateid aastaist, mil Läänemeri on olnud külmunud, on märgitud päris palju: 1296, 1307, 1323, 1429 ja 1431.

Keskaega kutsuti pimedaks, sest taevas oli pidevalt pilves. Kirjand, 20. sajand

WIKIPEDIA

Jahedate ja sajaste suvede tõttu aastail 1315–1317 kogu Euroopat tabanud näljahäda aegadel Saksamaal Erfurtis ilmunud pildipiibli leheküljel, millel on kujutatud põrgut ja nälga. Lõvi seljas ratsutab mõõgaga surm. Lõvi pikk saba lõpeb põrgut kujutava eluka – apokalüpsise – peaga, kelle lõugade vahelt lahvatavad tuleleegid. Näljana (pildil *fames*) on kujutatud närbunud välimuse ja kahvatu jumega naist, kes osutab enda suule

Ajaloolane Sulev Vahtre on märkinud, et ikaldusaastad olid oluline lül 1343. aastal puhkenud Jüriöö ülestõusu eelduste ahelas. Selliseid põllundusele raske ilmastikuga aastaid on Jorma Ahvenaineni andmeil Eesti keskajal esinenud kümneid.

Ees aga oli veel jääaeg! Õnneks see kord väike. •

Ain Kallis (1942) on meteoroloog, klimatooloog ja publitsist. Tema peamine uurimisvaldkond on Eesti kiirguskliima. Töötab peaspetsialistina Eesti keskkonnaagentuuris.